Grote lijster in lijsterbes, Zuiderheide, 10 oktober 2022 | Doortje van Dijk

De teloorgang van de Grote Lijster

Dick A. Jonkers

Grote lijster, Schaapskooi Blaricum
Jurriën Uiterwijk

Van jongs af aan heeft de Grote Lijster altijd een speciale plek bij mij gehad. Die kreeg hij door zijn aanwezigheid in mijn voormalige woonplaats Apeldoorn, waar hij op de Veluwe en in het aangrenzende overgangsgebied naar de IJssel verspreid voorkwam. Ik kon mijn geluk niet op toen ik op 3 mei 1958 in de buurtschap Ugchelen een zeven meter hoge berk ontdekte met daarin een nest met vrij grote jongen, die voortdurend door beide ouders werden gevoerd. Tijdens talrijke broedvogelinventarisaties voor diverse doeleinden heb ik in de loop van mijn leven deze soort heel wat keren aangetroffen. Jac. P. Thijsse betitelde hem ruim honderd jaar als de beste zanger onder de lijsters. Met dit verhaal richt ik de kijker op een van de soorten die mij na aan het hart ligt.

Kenschets

Bij de lijsters valt de De Grote Lijster meteen op door zijn formaat en de lange staart; hij is bijna een kwart groter dan de Merel. Wat het verenkleed betreft verschilt hij van zijn familieleden ook door het grijsbruine rugkleed en de lichtgriijze vleugelranden. Dat heeft hem de volksnaam Grauwe Lijster opgeleverd. Verwarring met de kleinere Zanglijster is uitgesloten door de zwartbruine vlekken op de wit-geelachtige buik.
In de golvende spechtachtige vlucht zijn de witte buitenste staartpennen goed zichbaar. De poten vertonen een geeloranje kleur en zijn agressiviteit is kenmerkend. Met het bovenstaande voor ogen is de soort niet moeilijk te onderscheiden van de andere lijsters. De merelachtige zang – maar dan veel harder – bestaat uit korte zich steeds herhalende melodietjes. Voortdurend wanneer hij de vaart erin lijkt te willen zetten, breekt hij zijn welluidende lied af. Typerend voor hem is dat de start reeds vroeg in het jaar kan plaatsvinden; bij gunstige weersomstandigheden in de winter vanaf januari en soms zelfs december. De roep is opvallend en klinkt ratelend en luid scheldend.

Naamgeving

De wetenschappelijke naam is *Turdus viscivorus,* waarbij *Turdus* staat voor lijster. Met *viscivorus* wordt gedoeld op de mistletoe, ook bekend onder de namen maretak en vogellijm. De bessen van deze op levend hout groeiende halfparasitaire plant – die in ons land alleen in Zuid-Limburg voorkomt – zijn het favoriete voedsel van de Grote Lijster.
In de volksmond heeft hij in verschillende dialecten enkele tientallen namen. Die kunnen betrekking hebben op de grootte, zoals bij Dûbele Lyster en Grote

Oostliester. Maar ook op het voedsel in de naam Mistellijster en Vlierscheut, duidend op het nuttigen van vlierbessen. De naam Sterlijster heeft hij te danken aan de vorm van de vlekken op de voorkant van het lichaam. Ontleend aan het feit dat hij zich nogal eens ophoudt in fruitbomen heet hij Appellijster. De namen Kraker en Skreeuwliester tenslotte zijn ontleend aan andere geluiden die hij kan voortbrengen. En dit is nog maar een greep uit de bonte verzameling volksnamen.

Voedsel

Het vergaren van voldoende voedsel is een van de voorwaarden waaraan het leefgebied moet voldoen voor de instandhouding van de soort. In het voedselpakket heeft dierlijk voedsel de overhand. De Grote Lijster is dus in feite een predator, maar door de lage aaibaarheidsfactor van zijn prooien doet niemand daar moeilijk over.
Het scala aan prooidiersoorten is groot. Wormen, waaronder regenwormen, vormen daarin een belangrijk bestanddeel. Kevers, zoals meikevers, worden eveneens gegeten net als rupsen en een bonte verzameling van insecten tot zelfs mieren aan toe; ook naakt- en huisjesslakken staan op het menu. De bessen van de maretak zijn al genoemd, maar de kaleidoscoop is nog veel groter. Ook de bekende lijsterbes, de vruchten van vogelkers en andere bomen, planten en struiken zijn onderdeel van het voedsel van de Grote Lijster. Verder is vastgesteld dat overwinterende exemplaren in de overlevingsmodus zelfs voederplaatsen gebruiken, waar voor roofvogels vlees beschikbaar was gesteld. Daarnaast zijn er bijzondere gevallen bekend waarbij paddenstoelen of gedode muizen en nestjongen van de Zanglijster, Merel en Heggenmus aan de eigen borelingen werden aangeboden. Opmerkelijk is dat Grote Lijsters na het voeren van hun jongen de door hen geproduceerde witte pakketjes uitwerpselen opeten. Dit verschijnsel doet zich ook voor bij andere lijsters en bij de Vink.

Populatie

In onze avifauna over de regio, die in 1987 verscheen, wordt de Grote Lijster aangeduid als jaarvogel, ofwel een soort die het gehele jaar in het gebied aanwezig was. De situatie was toen dat hij deels als standvogel voorkwam, maar dat er ook exemplaren wegtrokken. Doortrekkend passeerden sterk wisselende aantallen van enkele tientallen tot wel duizend exemplaren. Als broedvogel was hij met een aantal van 26-50 paren toen vrij schaars. Het leefgebied bestond uit op elkaar aansluitende bossen, parkbossen, landgoederen en uitgestrekte villa-wijken. Daarnaast werd ook gebroed op boomkwekerijen, boomgaarden, in erfbeplanting en in uiteenlopende boomgroepen.

Het eerste broedgeval in het werkgebied wordt vermeld door de bekende ornitholoog Haverschmidt, die Van Bemmelen aanhaalt met een broedplaats in 1868 in Eemnes. Zelf geeft hij aan dat het oudste uit het Gooi bekende broedgeval stamt uit 1916, toen een paar nestelde in het Spanderswoud (Hilversum). Opmerkelijk is een publicatie van Schlegel in 1878. Hij schrijft over de naaldbossen in het zuiden van het Gooi, die veel broedparen bevatten. Uit een mededeling van Jaap Taapken komt naar voren dat in de periode van voor de Tweede Wereldoorlog tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw het aantal broedparen zeker drie keer zo hoog was als in de jaren daarna. De eerste integrale inventarisaties in gebieden tussen de

Maretak, februari 2024 | Doortje van Dijk

Grote Lijsters tijdens vogeltrek, Zuiderheide, 10 oktober 2022 | Doortje van Dijk (foto is onscherp)

Vecht en de Eem rond 1970 resulteerden in circa tweehonderd (!) broedparen. Het overgrote deel ervan bevond zich toen in het Gooi. Aan de west- en oostzijde namen de aantallen af en in het Vechtplassengebied huisden toen verspreid enkele tientallen paren. Langs de randen van de Eempolders aan de Wakkerendijk en de Meentweg werd ook genesteld. Daar ging het jaarlijks om enkele broedparen.

Achteruit

In 1978 wordt in 'Vogels in Het Gooi' nog de volgende voorzichtige conclusie getrokken: "In de terreinen die indertijd deel hebben uitgemaakt van de inventarisatie voor de 'Avifauna van Midden–Nederland' zou de conclusie getrokken kunnen worden dat de Grote Lijster hier toen niet is achteruit gegaan." In de later uitgebrachte avifauna uit 1987 blijkt echter dat dit wel het geval is; in de boscomplexen, maar ook op sommige landgoederen kwamen er toen al aanmerkelijk minder broedparen voor. Buiten het Gooi was de situatie onveranderd gebleven. Wel was er sprake van een lichte toename, die zich vooral in de villawijken voltrok. Dit verschijnsel deed zich eveneens voor in Hongarije in 1974-1975.
In de door Sovon in 2018 uitgebrachte 'Vogelatlas van Nederland' worden de veranderingen behandeld die veertig jaar daarvoor plaatsvonden bij broedvogels en wintervogels. Daaruit komt naar voren dat de verspreiding van broedende Grote Lijsters is afgenomen. Uit de nieuw verkregen gebieden in West-Nederland, waaronder die in ons werkgebied, en in Noord-Nederland bleken ze vooral weer verdwenen te zijn. De resultaten van de jaarlijkse broedvogeltellingen tonen de achteruitgang eveneens aan. Vooralsnog is nog niet duidelijk welke factoren verantwoordelijk zijn voor dit gebeuren.

Mogelijke knelpunten

Nadere analyse leidt echter wel tot de volgende mogelijke knelpunten:

- Veranderingen in en verlies van leefgebieden kunnen belangrijke oorzaken zijn. Te denken valt aan een ander gebruik of beheer of een afname daarvan. Het is belangrijk om na te gaan welke effecten deze mogelijke oorzaken hebben gehad in de respectievelijke biotopen. Een kernpunt zou de afwezigheid kunnen zijn van voldoende geschikte plekken of plekjes waar een relatief kort blijvende grasbedekking dominant is.
- In de literatuur worden vestigingsplekken genoemd. Op korte afstand daarvan moet dan wel voldoende grasland voorkomen met een korte vegetatie om voedsel te kunnen bemachtigen. Gunstige plekken zijn bijvoorbeeld gazons binnen open bebouwing of in parken, op buitenverblijven, landgoederen en oude fruitboomgaarden. Een probleem is dat de kwaliteit van de broedhabitat in agrarisch landschap is verminderd door ontwatering die tot verdroging leidt, waardoor wormen, een belangrijke voedselcomponent, onbereikbaar worden.
- Een ander negatieve factor is grasland dat is veranderd in bouwland, vooral voor de teelt van maïs. Dat gewas is niet bruikbaar om in te foerageren.
- Het massaal verwijderen van bomen langs lanen of wegen en bij singels en bosjes werkt negatief.

Bronnen

- Blok, H. & ter Stege, H. (2008). De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis. I.S.M. bergboek.nl Vierde verbeterde druk.
- Glutz von Blotzheim, U.N. & Bauer, K.M. (1988). Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Aula Verlag. Band 11/II Passeriformes (2 Teil): pp. 1190-1191.
- Haverschmidt, F. (1942). Faunistisch overzicht van de Nederlandsche broedvogels. Brill, Leiden.
- Horvath, L. (1977). The Mistle Thrush (Turdus viscivorus L.) on the route of urbanisation. Aquila Tome 83: p. 171.
- Jonkers, D.A., Moolenbeek, R.G & van Poelgeest, R. (redactie). (1978). Vogels in Het Gooi. Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken: pp. 105-106.
- Jonkers, D.A., Koole, E.A. & Taapken, J. (1987). Vogels tussen Vecht en Eem. (1987). Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, Hilversum: p. 291.
- Ottens, H.J. (2018). Grote Lijster (Turdus viscivorus) In Sovon Vogelonderzoek Nederland (red.), Broedvogels, wintervogels en 40 jaar veranderingen (pp. 500–501).
- Thijsse, Jac. P. (1942). Het Vogeljaar (5e druk, p. 63). AG Schoonderbeek, Laren.

Oproep: Grote Lijster Vogel van het jaar 2026 in het Gooi en Omstreken

De afname heeft mij niet onberoerd gelaten. Recente gegevens daarover duiken alleen op in rapportages van broedvogelinventarisaties over terreinen die meer dan een keer zijn onderzocht. Een beeld van de huidige verspreiding en aantallen van de broedparen in ons werkgebied ontbreekt. Dat geldt eveneens voor de gegevens buiten het broedseizoen. Ik zou daar graag inzicht in willen krijgen. De hulp van zoveel mogelijk leden van de vogelwerkgroep en vele anderen is daarbij onontbeerlijk! **Door mij zal daarom een voorstel worden ingediend om de Grote Lijster in onze regio uit te roepen tot Vogel van het Jaar 2026.** Degenen die zich nu al uitgedaagd voelen kunnen dit jaar – wanneer zij zich willen voorbereiden – tijdens hun vogeltochten al aantekeningen maken van de plekken waar zij de soort signaleren.